

**КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ КРИПТОВАЛЮТИ
ПІД ЧАС ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ****CRIMINOLOGICAL ASPECTS OF THE USE OF CRYPTOCURRENCY
IN THE COMMISSION OF CRIMINAL OFFENSES****Власенко С.О., студент II курсу магістратури***Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Стаття присвячена дослідженню питання використання криптовалюти під час вчинення кримінальних правопорушень. Висвітлено сучасні можливості, основні причини, умови використання криптовалюти під час вчинення кримінальних правопорушень, її криміногенні ознаки. Розкрито сучасні тенденції світового досвіду злочинності із застосуванням криптовалюти. Розглянуто стан сучасного національного законодавства у сфері обігу криптовалют, а також приділено увагу його майбутнім змінам. Особливу увагу у статті приділено аналізу сучасного стану та тенденціям поширення кримінальних правопорушень із криптовалютою в Україні, зокрема, було проаналізовано Єдиний державний реєстр судових рішень на предмет всіх наявних на цей час вироків суду у провадженнях, де застосовувалась криптовалюта. На підставі вказаного аналізу зроблені висновки щодо динаміки та видів кримінальних правопорушень у кримінальних провадженнях, у яких криптовалюта виступала предметом кримінального правопорушення чи використовувалась як засіб його вчинення, в результаті яких ухвалено вирок суду, та способах використання криптовалюти під час вчинення кримінальних правопорушень певних видів. Наголошено на актуальних проблемних питаннях кваліфікації кримінальних правопорушень із використанням криптовалюти. Придільено увагу можливостям та ризикам використання криптовалюти як засобів вчинення корупційних правопорушень, зокрема міжнародних. У зв'язку зі значним поширенням використання криптовалюти в кримінальній протиправній діяльності приділено увагу питанню кримінологічної класифікації та зроблено відповідні пропозиції щодо доцільності виділення у системі кіберзлочинності підсистеми «криптозлочинності» з огляду на неминучість збільшення кількості кримінальних правопорушень з використанням криптовалюти, їх різноманітності.

Ключові слова: криптовалюта, біткоїн, віртуальні активи, кримінальні правопорушення, корупційні правопорушення, кримінальна відповідальність, криптозлочинність.

The article is devoted to the study of the use of cryptocurrency in the commission of criminal offenses. Modern opportunities, main reasons and advantages of using cryptocurrency in the commission of criminal offenses, its criminogenic features are highlighted. Current trends in the global experience of crime using cryptocurrencies are revealed. The article considers the state of modern national legislation in the field of cryptocurrency turnover, as well as pays attention to its future changes. The article pays special attention to the analysis of the current state and trends in the spread of criminal offenses with cryptocurrency in Ukraine, in particular, the Unified State Register of Court Decisions was analyzed for all currently available court sentences in proceedings where cryptocurrency was used. Based on this analysis, conclusions are drawn about the dynamics and types of criminal offenses in criminal proceedings in which cryptocurrency was the subject of a criminal offense or was used as a means of committing it, as a result of which a court verdict was passed, and the methods of using cryptocurrency in the commission of certain types of criminal offenses. Actual problematic issues of qualification of criminal offenses using cryptocurrency are noted. Attention is paid to the possibility and risks of using cryptocurrencies as a means of committing corruption offenses, in particular international ones. Due to the significant spread of the use of cryptocurrencies in criminal illegal activities, attention is paid to the issue of criminological classification and appropriate proposals are made regarding the expediency of highlighting the subsystem of "crypto crime" in the Internet Crime system, taking into account the inevitability of an increase in the number of criminal offenses using cryptocurrencies, their diversity.

Key words: cryptocurrency, Bitcoin, virtual assets, criminal offenses, corruption offenses, criminal liability, crypto crime.

Постановка проблеми. Останніми роками від абсолютного несприйняття криптовалюта перейшла у статус найбільш обговорюваних явищ у світовій і національних фінансових системах. Держави одна за одною визначають її статус на законодавчому рівні, причому діаметрально протилежний – від повної легалізації та надання криптовалюти статусу офіційної валюти до абсолютної заборони її функціонування, вводячи відповідальність за операції з нею, в тому числі кримінальну.

Масштабна популяризація, стрімке розширення сфер використання криптовалюти, необґрунтовано висока вартість її найпопулярніших представників неминуче призвели до її поширення і у кримінально-правовій сфері. У світі загалом та в Україні зокрема поступово поширюються випадки використання криптовалюти як засобу вчинення кримінальних правопорушень, а в деяких випадках вона виступає їх предметом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі питання використання криптовалюти під час вчинення кримінальних правопорушень розглядалися у дослідженнях Л.В. Омельчук, І.О., Коваленка, Д.В. Казначеєвої, С. Леськів, О.Е. Радутного, С.В. Іванцова, Н.Ю. Цвіркун та інших.

Метою статті є здійснення аналізу сучасних можливостей, основних причин, умов використання криптовалюти під час вчинення кримінальних правопорушень, її криміногенних ознак, а також дослідження сучасного

стану та тенденції поширення кримінальних правопорушень із криптовалютою в Україні.

Виклад основного матеріалу. Із поширенням криптовалюти та операцій з нею в Україні такі державні органи, як Національний банк України, Національна комісія, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, неодноразово наголошували на її нелегітимному статусі, підкреслюючи, що криптовалюта не є і не може бути грошовим активом. Наприклад, Національне агентство з питань запобігання корупції визначало криптовалюту як «грошовий сурогат».

Говорячи про позицію України щодо питання легалізації криптовалюти, можна констатувати зацікавленість держави у створенні нормативно-правової бази у вказаній сфері, оскільки Україна входить у п'ятірку лідерів по всьому світу за обсягом операцій з криптовалютою і активністю користувачів, а за деякими рейтингами навіть займає перше місце. Тому абсолютно логічним є прагнення держави упорядкувати та контролювати сферу обігу криптовалюти, оскільки йдеться про мільярди доларів, які насамперед можна оподатковувати [1, с. 636].

Першим кроком України на шляху комплексного врегулювання правовідносин, що виникають у зв'язку з обігом криптовалют, мало стати прийняття Закону України «Про віртуальні активи». Вказаний закон оперує поняттям «віртуальний актив», яким у розумінні закону є

нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі [2].

З метою регулювання ринку віртуальних активів закон передбачав створення нового центрального органу виконавчої влади. Однак, попри прийняття вказаного закону Верховною Радою України, 05.10.2021 Президент України його повернув із власними пропозиціями, які стосуються недоцільності створення нового регулюючого органу, зокрема фінансової, що потребуватиме значних видатків з державного бюджету. Президентом запропоновано передати всі повноваження у вказаній сфері Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку. Наразі станом на 01.11.2021 комітетом Верховної Ради України з питань цифрової трансформації надано висновок з підтримкою пропозицій Президента. Таким чином, найвірогідніше найближчим часом Закон України «Про віртуальні активи» буде прийнято.

Вперше про кримінально-правові ризики використання криптовалюти заговорив Європол. У своєму звіті за 2015 р. він проаналізував тренди обороту криптовалюти і зробив висновок, що найбільшій популярності нові фінансові інструменти набувають у кримінальній сфері (корупційні злочини, торгівля наркотиками, психоактивними речовинами та порнографією). Найчастіше криптовалюта використовується в нелегальному Інтернеті (так званому «даркнеті») при купівлі вилучених з обігу предметів. До кінця 2018 р. кількість напрямів кримінального використання криптовалюти суттєво збільшилася, але, як і раніше, на першому місці знаходиться використання криптовалюти як засобу розрахунків на тінювих інтернет-ринках [3, с. 149–150].

Основними причинами того, що криптовалюта, а насамперед найбільш популярні її представники – Bitcoin, Ethereum, Monero та інші, стають предметом вчинення кримінальних правопорушень, очевидно є, по-перше, її необґрунтовано висока вартість в грошовому еквіваленті, яка характеризується мінливістю, а по-друге, постійне освітлення ситуації коло неї у публічному просторі. Хоча до цього часу в Україні не передбачено відповідальності за незаконне заволодіння криптовалютою з огляду на те, що її правовий статус не визначено, наразі у світі вже є досить розповсюдженими ситуації вчинення кримінальних правопорушень проти власності (крадіжки, розбої, вимагання), де предметом посягання стає комп'ютерна техніка, жорсткі диски чи портативні криптогаманці разом із відповідними пароллями від них з метою заволодіння криптовалютою та отримання коштів від її подальшої конвертації.

Окрім використання криптовалюти у кримінальних правопорушеннях проти власності, легалізації (відмиванні) майна, одержаного злочинним шляхом, та в інших корупційних кримінальних правопорушеннях, на практиці вже є приклади використання криптовалюти як засобу фінансування тероризму. У 2018 році співробітниками Служби Безпеки України було викрито механізм фінансування терористичних організацій так званої «ДНР» через конвертацію криптовалюти. Повідомлялося, що криптовалюта конвертувалася зловмисниками у гроші, які перераховувалися на окуповані території, зокрема для фінансування незаконних збройних формувань бойовиків [4, с. 178].

Серед криміногенних ознак криптовалюти насамперед виділяють: анонімність транзакцій та її користувачів і неможливість їх ідентифікації; абсолютну децентралізацію – гроші зберігаються на гаманцях мільйонів користувачів по всьому світу; відсутність контролю за транзакціями та платежами; незалежність від будь-якої фінансової системи; відсутність законодавчого регулювання; зручність та швидкість проведення операцій, оскільки для цього необхідне всього лише стабільне інтернет з'єднання та комп'ютер чи смартфон.

Сьогодні, використовуючи криптовалюту, можна придбати широкий спектр нелегальних товарів і послуг. У світі

криптовалюта використовується у сфері торгівлі людьми, фінансування тероризму, незаконного обігу персональних даних, торгівлі підробленими документами, нелегальними ліками, в порноіндустрії і навіть для замовлення вбивств. Але при цьому найпоширенішим сегментом незаконного застосування криптовалюти залишається незаконний обіг наркотичних засобів і психотропних речовин (80% загального обсягу ринку нелегальних товарів) [5, с. 36].

У науковій літературі зустрічаються такі напрями використання криптовалюти під час вчинення кримінальних правопорушень:

1. *Застосування криптовалюти для злочинних цілей як знаряддя чи засобу злочинного посягання* (як грошових коштів під час купівлі зброї, наркотичних засобів, психотропних речовин та інших заборонених предметів, легалізації (відмиванні) злочинних доходів, фінансування тероризму тощо).

2. *Криптовалюта як предмет злочинного посягання* (розкрадання криптовалюти з рахунків, інтернет-шахрайство, вимагання викупу у криптовалюти тощо). Наразі у світі популярними є фішингові сайти криптовалютних бірж, де користувача просять перевести кошти на електронний гаманець шахраїв або ввести данні свого секретного ключа, внаслідок чого зловмисники, отримавши доступ до гаманця такого користувача, переводять наявну на ньому криптовалюту на інші гаманці.

3. *Криптовалюта як інструмент інформаційної війни*. Оскільки криптовалюта є децентралізованою і на пряму не залежить від будь-якої валюти чи інших ресурсів, зокрема золота, її ціноутворення залежить від інших факторів, не характерних для класичної фіатної валюти. На курс криптовалюти впливає, зокрема, кількість її користувачів, тому можливими є випадки маніпуляції громадською думкою або ж втручання в стратегічні інформаційні системи держави з метою впливу на курс криптовалюти, а отже, і на безпеку держави.

4. *Майнінг криптовалют*. Для здійснення майнінгу (видобутку) криптовалюти створюються так звані «ферми», які являють собою велику кількість комп'ютерів, які безперервно працюють і діяльність яких спрямовується на здійснення алгоритмічних розрахунків, у результаті яких видобувається і накопичується криптовалюта. Безперервна діяльність ферм потребує постійного електричного забезпечення у великих об'ємах. Наразі поширеними є випадки самовільного використання особами електричної енергії або ж створення таких ферм на базі підприємств, зокрема державних [6, с. 81–82].

З метою висвітлення сучасного стану та тенденцій поширення кримінальних правопорушень із криптовалютою в Україні було проаналізовано Єдиний державний реєстр судових рішень на предмет всіх наявних на цей час вироків суду у провадженнях, де застосовувалась криптовалюта, в результаті чого було зроблено певні висновки. Перший в Україні вирок було ухвалено 08.12.2017 у справі 755/17724/17, за обставинами якої обвинувачений у мережі Інтернет замовив особливо небезпечний наркотичний засіб – канабіс, за грошові кошти у сумі 1 800 гривень, які перерахував на електронний гаманець у вигляді криптовалюти, а саме “bitcoin” [7].

Наразі Єдиний державний реєстр судових рішень нараховує 56 вироків, у яких криптовалюта здебільшого виступає засобом вчинення кримінального правопорушення і лише в декількох випадках – його предметом.

Таким чином, згідно із даними вказаної таблиці можна побачити, що більшість кримінальних правопорушень припадає на злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. За цією категорією кримінальних правопорушень у всіх облікованих випадках криптовалюта виступає засобом вчинення кримінального правопорушення, а саме – як оплата за наркотичні засоби. Щодо кримінальних правопорушень,

Таблиця 1

Кількість вироків суду у кримінальних провадженнях, у яких криптовалюта виступала предметом кримінального правопорушення чи використовувалася як засіб його вчинення

Рік	Кількість вироків
2017	1
2018	11
2019	15
2020	18
2021 (станом на листопад)	11

передбачених ст. 209 КК України, то легалізація майна, одержаного злочинним шляхом (переважно від продажу наркотичних засобів), відбувалася шляхом обміну грошей з електронних гаманців на криптовалюту – bitcoin.

Механізм вчинення злочинів, передбачених ст. 361-1 КК України, полягає в тому, що суб'єкт кримінального правопорушення створює з метою використання та розповсюдження шкідливий програмний засіб, який несанкціоновано втручається в роботу персональних комп'ютерів, розміщує його в мережі Інтернет та розповсюджує серед користувачів з метою майнінгу (добування) криптовалют шляхом використання обчислюваних можливостей процесора комп'ютерів осіб, які завантажили заражений файл, без їхнього відома. Також серед облікованих кримінальних правопорушень за вказаною статтею суб'єкт кримінального правопорушення може використовувати шкідливе програмне забезпечення класу «стіллер», яке має влаштований функціонал отримання логінів та паролів, збережених користувачем віддаленого комп'ютера від гаманців криптовалют.

Під час вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 361-2 КК України, криптовалюта використовувалася як оплата за придбання інформації з обмеженим доступом, у цьому разі – відомостей з Державної фіскальної служби щодо юридичної особи; під час вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 361 КК України, – за придбання конфіденційної інформації; під час вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 301, – за порнографічні матеріали.

Обліковані випадки вчинених кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 255, 256 КК України, стосувалися створення, керівництва та сприяння учасникам злочинних організацій, які створили мережу з продажу наркотичних засобів, зокрема, через функціонування відповідних сайтів, на яких оплата за товар здійснювалася за допомогою криптовалют.

У разі вчинення шахрайства криптовалюта виступала предметом кримінального правопорушення, оскільки суб'єкти вказаних кримінальних правопорушень шляхом обману чи зловживання довірою отримували доступ до криптовалютних гаманців або отримували криптовалюту від осіб на власні рахунки.

Під час вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 110 КК України, криптовалюта використовувалася як засіб фінансування представників терористичної організації так званої «ДНР», метою якої є зміна меж території та державного кордону України.

У науковій спільноті підтримується позиція, що на сьогоднішній день проблемним є питання кваліфікації кримінальних правопорушень із використанням криптовалют в тих випадках, коли законодавець для кримінальних правопорушень із матеріальним складом встановлює необхідний розмір спричинених матеріальних суспільно небезпечних наслідків для основного складу кримінального правопорушення або ж для складів із кваліфікуючими ознаками. Основна проблема у таких випадках полягає в неможливості визначити розмір спричиненої шкоди. Оскільки через законодавчу невизначеність статусу криптовалют єдиного способу її конвертації у грошовий розмір наразі не існує, наявні судові експертизи не зможуть дати відповідь на поставлене питання, відповідно, злочинні дії кваліфікуються як менш суспільно небезпечні, або ж кваліфікація того чи іншого кримінального правопорушення взагалі ставиться під сумнів [8, с. 199].

Безсумнівно, криптовалюта є потенційно зручним засобом вчинення корупційних кримінальних правопорушень як на національному, так і на транснаціональному рівні. Корупція вже не є локальною проблемою, а перетворилася на транснаціональне явище, яке впливає на суспільства й економіки всіх країн, що зумовлює винятково

Таблиця 2

Види і кількість вчинених кримінальних правопорушень у кримінальних провадженнях, у яких криптовалюта виступала предметом кримінального правопорушення чи використовувалася як засіб його вчинення, по яких ухвалено вирок суду

Кримінальні правопорушення	Кількість вироків
Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів: ст. ст. 307, 309 КК України	22 (в т.ч. 1 в сукупності із ст. 209 КК України)
Ст. 209 КК України (Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом)	11 (в т.ч. 1 в сукупності із ст. 307 КК України)
Ст. 361-1 КК України (Створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут)	12
Ст. 361-2 КК України (Несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації)	1
Ст. 361 КК України (Несанкціоноване втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електров'язку)	2
Ст. 301 КК України (Ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів)	1
Ст. 256 КК України (Сприяння учасникам злочинних організацій та укріплення їх злочинної діяльності)	3
Ст. 255 КК України (Створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній)	3 (в т.ч. 1 в сукупності із ст. 307 КК України)
Ст. 190 (Шахрайство)	2
Ст. 110 (Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України)	1

важливе значення міжнародного співробітництва в галузі запобігання корупції та контролю за нею [9, с. 433]. А ті переваги, які надає своїм користувачам криптовалюта, виводять корупцію на якісно новий рівень.

Як зазначає Б.М. Головкін, комерційний підкуп може здійснюватися простим і завуальованим способом. Простий передбачає безпосереднє чи через посередників вручення неправомірної вигоди адресату або третій особі. Способами надання завуальованого підкупу можуть бути переказ коштів на рахунки наперед визначених благодійних фондів, нееквівалентна оплата послуг, надання знижок, фінансування різних неформальних заходів, закордонних відряджень, розрахунки за товари і послуги у криптовалюті тощо [10, с. 26].

Зважаючи на поширення використання криптовалют у кримінально протиправній діяльності, важливого значення набуває питання кримінологічної класифікації. Природна класифікація проводиться за якісними (найбільш істотними) ознаками, тоді як штучна класифікація допускає використання неістотних ознак, кількість яких може бути доволі великою. Під час проведення природної класифікації використовуються критерії, що дозволяють розподілити явище на великі однорідні групи, окреслити сферу його існування, показати форми прояву, виразити соціальний

зміст, розкрити зв'язки з іншими спорідненими явищами і поняттями одного класу. Штучна класифікація проводиться за неістотними ознаками, вона спрямована на деталізацію видових відмінностей окремих груп злочинів, специфіки їх причин та умов, напрямів запобігання [11, с. 16].

Зважаючи на все більше поширення знань у суспільстві про криптовалюту, збільшення кількості операцій з нею, розробку нормативно правової бази її функціонування і, як наслідок, неминуче поширення випадків використання криптовалюти у кримінальній протиправній діяльності, на нашу думку, заслуговує на підтримку позиція щодо виділення у системі кіберзлочинності підсистеми «криптозлочинності» як прояву штучної класифікації. Під криптозлочинністю пропонується розуміти сукупність суспільно небезпечних діянь, які володіють спільними ознаками, вчинюваних щодо криптовалюти чи з її використанням. З огляду на майбутнє прийняття Закону України «Про віртуальні активи», яким буде легалізовано криптовалюту, операції з нею і, як результат, створено ринок віртуальних активів, на нашу думку, неминучим буде збільшення кількості кримінальних правопорушень з використанням криптовалюти, їх різноманітності, що своєю чергою створить необхідність внесення відповідних змін до кримінального законодавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галушка Є.О., Пакон О.Д. Сутність криптовалют та перспективи її розвитку. *Молодий вчений*. 2017. № 4. С. 634-638.
2. Про віртуальні активи: проект Закону України № 3637 від 11.06.2020. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69110 (дата звернення 17.11.2021).
3. Сидоренко Э.Л. Криминологические риски оборота криптовалюты. *Экономика. Налоги. Право*. 2017. № 6. С. 147-155.
4. Пашко Д.В., Омельчук Л.В. Потреба визначення статусу криптовалют в Україні: економічні та кримінальні процесуальні аспекти. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. №1. С. 173-179.
5. Казначеева Д.В. Види злочинів, що вчиняються із застосуванням криптовалюты. *Держава і злочинність. Нові виклики в епоху постмодерну*: зб. тез доп. наук.-практ. конф. Харків : ХНУВС. 2020. 184 с.
6. Сіддікі Н. Хак, Мовчан Р.О. Криптовалюти та Blockchain-технології у сучасній протиправній діяльності. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2018. № 1 (10). С. 78-83.
7. Вирок у справі 755/17724/17 (провадження № 1кп/755/1227/17). від 08.12.2017. Дніпровський районний суд м. Києва. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/70845302>.
8. Леськів С. Кримінально-правові аспекти визначення статусу криптовалюти в Україні: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. Вип. 9. С. 199-203.
9. Шостко О.Ю. Глобалізація і транснаціональна корупція. *Кримінальне право в умовах глобалізації суспільних процесів: традиції та новації* : матеріали міжнар. наук.-практ. круглого столу (Харків, 15 травня 2020 р.). Харків : Право, 2020. С. 433-435.
10. Запобігання корупції у приватному секторі: монографія [Б.М. Головкін, В.С. Батиргарєєва, О.В. Новіков та ін.] за заг. Ред. Б.М. Головіна. Харків : Право, 2020. 286 с.
11. Головкін Б.М. Види злочинності. *Журнал Східноєвропейського права*. 2015. № 18. С. 14-21.